

УДК 342.92: 342.7

Римма Римарчук

кандидат юридичних наук, доцент
доцент кафедри цивільного права та процесу
Навчально-науковий інститут права, психології та інноваційної освіти
Національний університет “Львівська політехніка”
Rimma2@ukr.net

Галина Римарчук

кандидат юридичних наук
асистент кафедри кримінального права і процесу
Навчально-науковий інститут права, психології та інноваційної освіти
Національний університет “Львівська політехніка”
halyna_rymarchuk@yahoo.com

ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ ТА ПРАВОВІ ОБМЕЖЕННЯ ВИКОРИСТАННЯ АВТОРСЬКИХ ПРАВ У ЦИФРОВОМУ СЕРЕДОВИЩІ

<http://doi.org/10.23939/law2020.26.216>

© Римарчук Р., Римарчук Г., 2020

Проаналізовано проблему охорони авторських прав у цифровому середовищі, оскільки захист авторських прав не обмежується захистом друкованих видань. Новітні технології дали нові цифрові засоби для зберігання та передавання інформації, до яких потрібно застосовувати законодавчі акти, щоб сприяти їх захисту.

Значна частина наукових видань основана на змісті, який визначають науковці щодо використання авторських прав без оплати. Саме цей зміст “викуповується” системою вищої освіти та стає предметом власності бібліотек та навчальних закладів. Саме тому останні зусилля щодо розроблення альтернативи. Моделі публікацій привертають все більше уваги в наукових групах та навчальних закладах.

Ключові слова: інтелектуальна власність, авторське право, інформація, цифрове середовище, Всесвітня організація інтелектуальної власності, Міжнародна федерація бібліотечних асоціацій та установ.

Постановка проблеми. В останні кілька років “Закон про авторське право та суміжні права” став предметом посиленої уваги та центром інтересів. Це стало можливим завдяки швидкому технічному розвитку, який ми спостерігаємо і будемо продовжувати спостерігати наступними роками [1].

Багато прихильників захисту прав інтелектуальної власності, а саме медіакомпанії та їх торгові асоціації бажають захистити авторські права для власників найкращим способом, максимізувавши свій потенційний дохід. Однак дещо складніше знайти цей баланс, а саме потреби громадськості в розумному законному доступі до матеріалів про авторські права та їх захисту. Це можна віднести певною мірою до того факту, що багато прихильників захисту авторських прав для власників мають фінансовий інтерес. Широкий інтерес громадськості до доступу до цього матеріалу більше дифузний – як правило, немає прямих економічних мотивів і тому рідше залучаються професіонали. Бібліотеки є основними покупцями авторських прав, як аналогових, так і цифрових, та роблять такі роботи доступними для перегляду, читання та використання.

Аналіз дослідження проблеми. Окремі питання охорони прав інтелектуальної власності та підстав виникнення і здійснення авторських прав Теоретична база цього дослідження побудована на працях вчених: Н. Д. Арутюнова, А. Н. Баранова, К. І. Бріна, А. Л. Василевського, К. Д. Веркмана, Н. Д. Голева, А. А. Залевської, Л. Р. Зиндера, А. А. Ісакова, З. П. Комолова, І. М. Копиленка, Р. І. Мокшанцева, В. В. Наумова, М. Є. Новичихин, Н. А. Стадкульської, А. В. Суперанської, Л. Шведова, Л. В. Щерби та ін.

Мета статті полягає у визначенні завдань щодо створення ефективної правової системи регулювання та захисту авторського права у цифровому середовищі.

Виклад основного матеріалу. Доступ до знань життєво важливий з кількох причин. Для функціонування суспільства необхідний повний та всебічний обмін інформацією. Громадскість, яка не в змозі отримати доступ до знань, необхідних для належного обговорення політичних, соціальних, економічних чи екологічних питань, не зможе досягти широкого консенсусу, на якому базується розвинене суспільство.

Розширюється загальнодоступний та рівноцінний доступ до матеріалів, захищених авторським правом, а саме виробництво та розповсюдження нових творів. Загалом передбачається зростання економічної вигоди від захисту прав інтелектуальної власності, хоча повинні бути винятки із суто соціальних причин. Насправді – це хибна дихотомія.

Багато галузей передбачають доступ до авторських матеріалів для досліджень та розробок, освіти, програмного забезпечення або проектування обладнання. Відсутність розумного доступу може насправді зашкодити економічному зростанню.

Рівноцінний доступ до матеріалів, захищених авторським правом, може допомогти зменшити економічний розрив між країнами. Якщо доступ до знань залежатиме від здатності особи платити, то менш привілейовані верстви населення будуть неспроможні це зробити. Зокрема, це може зіграти певну роль в зростанні бідності та відсутності освітніх можливостей.

Баланс між інтересами власників авторських прав у отриманні справедливої винагороди за їх зусилля та інтересами користувачів авторських прав щодо отримання розумного доступу до матеріалів авторського права традиційно підтримувались різними способами. Одним з найважливіших з них є здійснення ряду обмежень та винятків з виняткових прав власників. Однак є й інші важливі межі, окрім винятків, щодо контролю над знаннями, які накладає авторське право. Ці обмеження: тривалість авторського права та обмежений набір прав.

Однак введення авторських прав у загальнодоступне надбання було обмежене послідовним збільшенням тривалості авторського права. Максимальну тривалість авторських прав визначив закон про авторські права, який був прийнятий у Великобританії. З того часу тривалість авторських прав збільшилась у багатьох юрисдикціях до життя автора плюс 70 років, що сягає далеко за будь-які розумні межі комерційної експлуатації. У США Лоуренс Лессіг стверджує, що тривалість авторських прав за останні 40 років було продовжено не менше ніж 11 разів [2].

Професор Петро Ясик трактує це як “вічне авторське право з розстрочкою”. Хоча тривалість авторського права забезпечує автору певний період захисту, поступово продовжуючи термін, але несправедливо завдає шкоди користувачам інформації. Обґрунтування для тривалого терміну захисту є те, що тривалість життя збільшується, а отже, і тривалість періоду захисту повинен бути відповідно продовжений. Цей аргумент не є вагомим, оскільки термін авторських прав зараз значно перевищує термін експлуатації. Більше того, розширені умови захисту ще більше шкодять деяким країнам, які розвиваються, де тривалість життя дорослих коротка.

Міжнародна федерація бібліотечних асоціацій та установ (The International Federation of Library Associations and Institutions – далі IFLA) вважає, що продовження терміну авторських прав відбувається, але водночас багато урядів сприяють розширенню доступу до локального контенту [3]. Значна частина цього вмісту сприймається власниками авторських прав такими, що не мають

економічного характеру. Тим не менш, він буде залишатися недоступним, оскільки не увійде в систему загальнодоступного надбання до закінчення терміну дії відведеного періоду – набагато більшого за життя автора.

Можливість власника авторських прав контролювати використання своїх робіт обмежена набором прав, які спеціально надаються режимом авторських прав. Ці права зазвичай включають право на відтворення, право на спілкування з громадськістю, право на публікацію тощо. Наприклад, необхідний дозвіл на авторське право для друку копій книги; однак, коли законно роздрукована копія була продана, власник авторських прав може не контролювати, що робиться з цією копією (за винятком імпорту в деяких юрисдикціях та прав на оренду та позику в Європі). Покупець може безкоштовно прочитати книгу кілька разів, позичити, продати чи знищити її. (Це було закріплено в Законі США як “Доктрина першого продажу”).

Авторські права історично застосовувались лише до книг. Вони були розширені, щоб включити набір творчих і нетворчих матеріалів, що постійно збільшується. Наприклад, деякі збірки, а саме суто фактичні дані (наприклад, каталоги) можуть бути захищені авторським правом, якщо вони відповідають принципу оригінальності, а також унікального захисту бази даних у багатьох юрисдикціях. У тих юрисдикціях, де такі дані захищені, традиційні відмінності між ідеєю та її вираженням у авторських правах розбивається, і це означає, що користувачі обмежуються вилученням фактичних даних, що містяться в базі даних (наприклад, адреса проживання).

Англійський Статут Анни (1710 р.) не містив винятків, але цього вимагав: депозитні копії подаються до семи важливих бібліотек, як умова захисту – перша кодифікація принципу балансування, тобто взамін на захист авторських прав копії роботи повинні бути доступні для громадськості.

Стаття 9 (2) Бернської конвенції (Паризький акт 1971 р.) дозволяє країнам-членам робити винятки щодо права відтворення для власників авторських прав за умови, що такі винятки: є “особливим випадком”; “не конфліктує з нормальною експлуатацією твору”; “не необґрунтовано шкодить законним інтересам автора” [4].

Бернська конвенція також містить статтю 10, яка дозволяє безкоштовно користуватися “Комерційного” та “Ілюстраціями до викладання” та статтю 10 Біс, яка дозволяє подальше можливе безкоштовне використання з метою звітування про поточні події.

Подібні положення існують в Угоді про торговельні аспекти прав інтелектуальної власності (Agreement on Trade-Related Aspects of Intellectual Property Rights, скорочено TRIPS, звідки походить український варіант назви ТРІПС) (конкретно стаття 9(2) Бернської конвенції повторюється в Статті 13 ТРІПС щодо всіх прав, а не просто прав на відтворення) [5].

Винятки становлять важливу частину багатьох національних режимів авторського права. Напевно, найкраще відомий виняток із авторських прав – це доктрина “Чесного використання”. Це положення прийнято як розділ 107 Закону про право на захист авторських прав США від 1976 року. Воно передбачає, що “добросовісне використання” не є порушенням авторських прав.

“Добросовісне використання” визначається з посиланням на наступні чотири принципи:

- мета та характер використання (у тому числі, чи є таке використання комерційного характеру або для некомерційних освітніх цілей);
- характер захищеного авторським правом твору;
- кількість та обґрунтованість частини, що використовується стосовно твору, захищеного авторським правом, як ціле;
- вплив використання на потенційний ринок авторського права або його вартість.

Такі цілі, як критика, коментар, звітування про новини, навчання (включаючи декілька примірників для використання в класі) або дослідження – пропонуються як можливі для добросовісного використання. Оскільки це дозволяє створити потенційно дуже широкий і постійно зростаючий набір безкоштовних програм.

Інші юрисдикції, такі як Великобританія, Канада, Південна Африка, Австралія та Нова Зеландія та деякі інші країни Співдружності мають подібні положення, які пов'язані з конкретними цілями (наприклад, “добросовісні стосунки для наукових досліджень або приватні дослідження”).

Ці країни зазвичай мають широкий набір відносно вузьких винятків на користь осіб, навчальних закладів, бібліотек чи інших закладів культури та освіти.

Виняток добросовісної угоди щодо порушення авторських прав є і завжди був оснований на визнанні найважливішого інтересу громадськості до копіювання або відтворення авторських матеріалів для певних цілей, таких як дослідження, рецензування чи огляд, звітування про новини, судові процеси та надання юридичних порад.

Країни, що не входять до традицій загального права, зазвичай не мають широкого кола винятків. Тим не менш, багато хто допускає існування великої кількості безкоштовних програм.

За Голдштейном: “Існує не конкретне положення про чесні стосунки в цивільно-правовій практиці, але авторське право в цивільному законодавстві більшості країн містить винятки, надання захисту справедливих операцій. Наприклад, законодавство Франції передбачає вузькі винятки у випадку опублікованих творів для приватних примірників із чітким зазначенням ім'я джерела та автора, як для оглядів, так і для аналізів преси коротких цитат в критичних, навчальних, полемічних або наукових цілях. Німецький Закон про авторські права містить довгий перелік обмежених винятків для комерційного та приватного використання”.

Ряд розвинених країн оновив або почав оновлювати свої закони про авторські права відповідно до договорів Всесвітньої організації інтелектуальної власності (далі – ВОІВ). У США, Австралії та Європейському Союзі вступило в силу Законодавство, що відповідає WCT. До початку 2003 року всі країни-члени ЄС повинні були запровадити нові директиви про авторські права. Інші країни, такі як Канада, Нова Зеландія та Південна Африка є в процесі оновлення законодавства про авторське право. Те, як складаються ці договори у великій мірі визначатиме майбутнє для системи авторських прав та для користувачів інформації.

Найвідомішою та суперечливою реалізацією договорів ВОІВ є США. Закон про авторське право в цифрову епоху (Digital Millennium Copyright Act – DMCA), а також оновлення Закону про авторські права США додали правовий захист щодо технологічних заходів захисту авторських прав, оновлення винятків щодо авторських прав для цифрового середовища [6].

Розділ 1201 DMCA містить положення, в якому йдеться про відсутність нового захисту для власників авторських прав (наприклад, захист технологічних заходів захисту авторських прав), що впливає на будь-які існуючі винятки чи обмеження, включаючи чесне використання.

Розділ 404 DMCA також вносить зміни до існуючого законодавства щодо звільнення від сплат коштів авторам бібліотеками та архівами.

Існує також кілька специфічних винятків із засобів технологічного захисту, включаючи: постійний процес прийняття адміністративних норм для оцінки впливу нової заборони проти акту в обхід заходів контролю доступу; шість конкретних винятків для цілей: “оцінка матеріалу для придбання за допомогою некомерційних бібліотек, архів та навчальних закладів”, “зворотна інженерія”, “дослідження шифрування”, “захист неповнолітніх”, “особиста конфіденційність” та “безпека тестування”.

Однак не всі вчені та навчальні заклади задоволені усіма пунктами DMCA, тому дебати тривають з низки питань. Прийняття Директиви Європейського Союзу про авторські права (*Директива про гармонізацію, деякі аспекти авторського права і суміжні права в інформаційному суспільстві*) також набуло надзвичайно суперечливого розголосу. Директива містить низку приписів, що не є обов'язковими, винятки, які національні уряди можуть включати у свою реалізацію Директиви ЄС про авторські права (European Union Copyright Directive – EUCD) законодавства, якщо вони цього хочуть. Це винятки, що стосуються: тимчасових репродукцій, фотовідтворення авторських матеріалів, приватного користування, копіювання культурними / освітніми установами, ефемерних записів для цілей мовлення, відтворення передач для “соціальних

інститутів”, ілюстрації для викладання чи наукових досліджень, дослідження на користь людей з обмеженими можливостями, для повідомлення новин або поточних справ, критика чи огляд, громадська безпека, використання політичних промов, використання під час релігійних урочистостей, для публічного мистецтва чи архітектури, для випадкового включення твору до іншого матеріалу та для кількох інших, по суті другорядних, цілей.

EUCD є прикладом зростаючої тенденції, яку намагаються зірвати деякі власники прав щодо традиційно визнаних винятків. Бібліотекарям довелося лобіювати недопущення звуження добросовісної практики копіювання бібліотеками. Для компенсації потенційних втрат власникам прав за певними винятками державам-членам дозволяється стягувати плату, незважаючи на те, що всі необов'язкові винятки підпадають під три кроки Берна. Бібліотекарі кажуть, що якщо дозволено виняток, прийнято рішення про те, що немає шкоди власникам прав, у цьому випадку відсутня необхідність відшкодовувати збитки.

Інші країни, такі як Австралія, також оновили свої режими авторських прав на їх пристосування до нових цифрових технологій та включили численні розширення винятків із цифрових середовищ. Австралійський Закон про поправку щодо авторських прав передбачає широкий спектр винятків цифрових авторських прав, у тому числі для дослідження та вивчення, рецензування та огляд, звітування про новини, бібліотечне та архівне збереження матеріалів у їх колекціях, тимчасові репродукції та навчальне копіювання. Цей Закон також включає дозволені цілі, на підтримку яких “кваліфікована особа” може законно виготовляти, імпортувати чи постачати пристрої для використання. Це такі дозволені цілі, як відтворення бібліотеками / архівами та комунікація, зворотна інженерія комп'ютерних програм, навчальне копіювання, парламентське копіювання та урядове копіювання.

Окрім законів про інтелектуальну власність та все більше використання управління цифровими правами, договірне ліцензування також формує цифрове середовище і використовується для того, щоб обмежити права користувачів. На відміну від паперових матеріалів, цифрову інформацію зазвичай не купує компанія, споживачі або бібліотека; скоріше вона *ліцензується* бібліотекою від постачальників інформації. А ліцензія зазвичай має форму письмового договору або угоди між бібліотекою та компанією-власником прав на розповсюдження цифрової інформації. Ліцензії для бібліотек часто набувають однієї з трьох форм: документ “стандартної форми”, ліцензії, ліцензії на зменшення чи перегляд кліків. У більшості випадків немає можливості фактично домовлятися про умови цих ліцензій, і навіть якщо це були відносні угоди, можливості узгодити терміни покупця та виробника є абсолютно нерівними. Ліцензії на “натискання” зазвичай використовуються стосовно матеріалів авторського права, які придбані в Інтернеті; перш ніж користувач може отримати доступ до будь-якої частини матеріалів про авторські права, вони повинні спочатку надати згоду з ліцензією-домовленістю (як правило, натиснувши кнопку “я згоден”). Угоди стандартної форми не підлягають обговоренню.

Є багато причин, через які постачальник може скористатися такою ліцензійною угодою, і IFLA не проти використання таких угод за умови, що обидві сторони угоди рівні, тобто одна сторона має щось продати, інша має купівельну спроможність, і обидві сторони домовляються про умови. Однак, виникає проблема, коли такі угоди використовуються як “одностороннє законодавство”; тобто ліцензійні угоди часто скасовують винятки з авторських прав і встановлюють рівень використання, який є більш обмежувальним, ніж закон дозволяє. Ліцензії можуть включати широкий спектр умов, але, на відміну від закону про авторські права, ліцензіати не зобов'язані законодавчо враховувати суспільний інтерес у доступі до інформації при встановленні таких умов. Оскільки більшість цифрової інформації поширюється за ліцензією, міркування щодо публічної політики, такі як добросовісне використання, справедливі стосунки або винятки з прав автора стають недейсними. Тому важливо, щоб обмеження та винятки були ретельно розглянуті в цифровій царині для захисту доступу до інформації.

Деякі приклади видів обмежень, які часто накладають ліцензійні угоди, включають обмеження:

- щодо друку, завантаження або надсилання електронною поштою копій (частин) матеріалу;
- щодо кількості, місцезнаходження та організаційної приналежності користувачів;
- щодо бібліотек, які здійснюють міжбібліотечну позику / надання документів;
- щодо бібліотек, які копіюють твір для цілей збереження;
- щодо використання твору після певної дати;
- в роботі читачів бібліотек, які працюють в приміщеннях бібліотеки;
- в наданні або іншому розпорядженні цифровим твором;
- права цитувати, аналізувати та навіть індексувати твір.

Поєднання захищених технологічних заходів та ліцензій може призвести до абсолютно необмеженого захисту інтересів власників прав, які виграють від декількох кумулятивних шарів захисту: захист авторських прав, технологічний захист, правовий захист, технологічні заходи та договірне право.

Висновки. IFLA схвалює коментарі щодо необхідності адекватних винятків підтримувати цілі ЮНЕСКО щодо освіти, грамотності та соціальної справедливості та заохочує ЮНЕСКО консультуватися якомога ширше з цього дуже важливого питання. IFLA вірить у це лобювання деякими власниками прав проти національних винятків з авторських прав, до того ж використання технологічних заходів щодо захисту авторських прав та обмежувальних ліцензійних умов корисне у ситуації, коли поширення культури та знань не відповідає ширшим цілям публічної політики. IFLA вважає, що найкращим вирішенням проблем авторського права в цифровому середовищі є заміна регуляторного режиму авторського права на встановлені умови доступу в односторонньому порядку постачальниками інформації.

Первісна мета авторських прав полягала у захисті автора чи творця від широкого загалу. Зараз ми живемо в епоху цифрових технологій, і існує небезпека того, що авторські права стануть законними механізмами захисту комерційних конгломератів. Зростає загроза для громадськості щодо аспекту авторського права, коли певні власники авторських прав мають величезну силу, свої власні правила та будують “приватне законодавство”, яке не обов’язково враховує положення балансу, створеного законами про авторські права.

IFLA не хоче бачити середовище, коли повний контроль за доступом до інформації здійснює незначна кількість великих транснаціональних компаній, коли всі види використання є під контролем та лише заможні зможуть отримати перевагу доступу до інтелектуального світу. IFLA стурбований тим, що якщо цей контроль не буде обмежений, він заважатиме розвитку суспільства.

Ніхто не заперечує права власників прав на отримання, повернення інвестицій; обмеження у вигляді винятків повинні бути частиною рівняння, яке гарантує, що суспільство також може отримати аналогічну віддачу від своїх інвестицій в освіту та дослідження. Тільки так буде досягнуто балансу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Закон про авторське право та суміжні права <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3792-12>
2. Леccіг Л. Вільна культура / Пер. О. Данилова під ред. В. Ільїна. – М.: Прагматика культури, 2007. ISBN 5-98392-009-X.
3. Кодекс етики ІФЛА для бібліотекарів та інших інформаційних працівників <https://www.ifla.org/files/assets/faife/codesofethics/ukrainiancodeofethicsfull.pdf>
4. Бернська конвенція про охорону літературних і художніх творів Паризький Акт від 24 липня 1971 року змінений 2 жовтня 1979 року Статус Конвенції див.(995_a87). 1971
5. Угода про торговельні аспекти прав інтелектуальної власності https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/981_018
6. Закон про авторське право в цифрову епоху <https://www.congress.gov/bill/105th-congress/house-bill/2281/text/enr>
7. Позиція ІФЛА з питань авторського

права у цифровому середовищі: Документ схвалено виконавчим бюро ІФЛА на 66-й Генеральній конференції в Єрусалимі, Ізраїль (13–18 серп. 2000 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/node/1835>.

REFERENCES

1. Zakon pro avtors'ke pravo ta sumizhni prava [*Law on copyright and related rights*]<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3792-122>. Lessig L. Vil'na kul'tura [*Free culture*]/ Per. O. Dany'lova pid red. V. Il'yina. – M.: Pragmaty'ka kul'tury', 2007. ISBN 5-98392-009-X. 3. Kodeks ety'ky' IFLA dlya bibliotekariv ta inshy'x informacijny'x pracivny'kiv [*Code of Ethics for librarians and other information-related personnel*]<https://www.ifla.org/files/assets/faife/codesofethics/ukrainiancodeofethicsfull.pdf>4. Berns'kakonvenciya pro oxoronu literaturny'x i xudozhnix tvoriv [*Bern Convention on the protection of literary and artistic works*] Pary'z'ky'j Akt vid 24 ly'pnya 1971 roku zmineny'j 2 zhovtnya 1979 roku Status Konvenciyi dy'v.(995_a87). 19715. Uгода pro tovgovel'ni aspekty' prav intelektual'noyi vlasnosti [*Agreement on trade related aspects of intellectual property rights*] https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/981_0186. Zakon pro avtors'ke pravo v cy'frovi epoxu [*Law on copyright in cyber society*]<https://www.congress.gov/bill/105th-congress/house-bill/2281/text/enr7>. Pozy'ciya IFLA z py'tan' avtors'kogo prava u cy'froviomu seredovy'shhi [*On the position of IFLA on copyright in digital environment*]: Dokument sxvaleno vy'konavchy'm byuro IFLA na 66-j General'nij konferenciyi v Yerusaly'mi, Izrayil' (13–18 serp. 2000 r.) [Elektronny'j resurs]. – Rezhy'm dostupu: <http://www.nbuv.gov.ua/node/1835>.

Дата надходження: 10.04.2020 р.

Rymma Rymarchuk

Institute of Jurisprudence and Psychology

Lviv Polytechnic National University

Department of Civil Law and Procedure

Ph. D., Assoc. Prof.

Galyna Rimarchuk

Institute of Jurisprudence and Psychology

Lviv Polytechnic National University

Department of Criminal Law and Procedure

PhD.

ON THE PARTICULARITIES AND LEGAL RESTRICTIONS TO APPLY COPYRIGHT AT DIGITAL MARKETPLACE

This article analyzes the problem of copyright protection in the digital environment, as copyright protection is not limited to the protection of print media. The latest technologies have provided new digital means of storing and transmitting information to which legislative acts should be applied in order to promote their protection.

It is worth noting that much of the scholarly publication is based on the content identified by scholars on royalty-free use. It is this content that is “bought in” by the higher education system and becomes the property of libraries and educational institutions. This is why recent efforts to develop alternatives to Publication Models are gaining increasing attention in research groups and educational institutions.

Key words: intellectual property, copyright, information, digital environment, World Intellectual Property Organization, International Federation of Library Associations and Institutions